

PÉTER I. ZOLTÁN

Gyermekkorom városa: Nagyvárad az '50-es években (6.)

Részlet egy készülő szubjektív váradi korrajzból

Társadalom

A kiskoromból felderengő Szent László (akkor már/még Malinovszkij) téri emlékek között elsőként a két ágyú jelenik meg. Jól el lehetett játszani körülöttük, megfelelő militáris környezetet teremtettek a szovjet hősök emlékműve számára. Hogy miért meredt a két ágyúcső az ország belseje felé, amikor a szovjet hadsereg éppen ellenkező irányba tört előre, az örök rejtély marad. Feltehetően nemigen törték a fejüket ezen az akkori város újsütetű vezetői sem. Így akarták valahol az elvtársak, hát így lett! Nagyobb gondjuk volt akkor a helyi vezetőknek, hogy mielőbb felállítsák a tér köze-

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

Újváros főtere az ágyús emlékművel

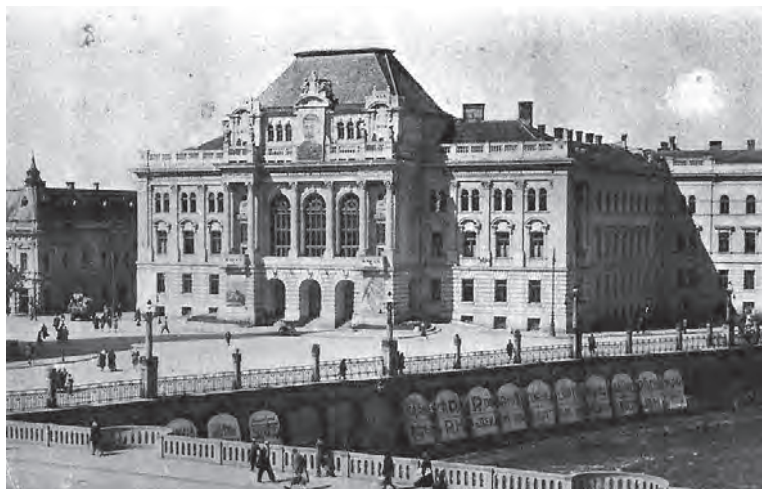
pére a szovjet csapatok emlékére az obeliszket. Ebben az időben csak a győzedelmes szovjet hadseregről esett szó, a román katonák második világháborús szerepét csak később hangsúlyozták. Az ismeretlen román katonai emlékművét is csak 1959-ben állították fel a Nagyvásár téren, amelyet akkor Május 1. térnek neveztek. Aztán az 1989-es eseményeket követően egyik napról a másikra lebontották a szovjet emlékműveket, míg a szerepüket vesztett ágyúk a Rulikowski úti (akkor még egy rövid ideig Armatei Roșii, majd Armatei Române, hogy mára már a Pece árapasztó csatornáig terjedő rész az Universităţii nevet viselje) katonai múzeum elé kerüljenek, ottani első világháborús két társuk mellé.

De térjünk vissza a 2. Ukrán Front parancsnoka, Rogyion Jakovlevics Malinovszkij marsall nevét viselő térre, az ottani épületekre.

A tér nyugati frontjának épületei

A Szent László-plébániatemplommal szemben, a Körös partján az akkori Tudor Vladimirescu és Visinszkij utca között gyermekként is megcsodáltam a városháza impozáns, tornyos épületét. Honnan tudhattam volna, hogy ifj. Rimanóczy Kálmán építésznek ez a legjelentősebb váradi alkotása. Arról sem igen világosítottak fel, hogy kit is rejt a Visinszkij utca neve, hiszen szüleim is csak a régi nevén, Teleki utcaként emlegették. Andrej Januarjevics Visinszkij az 1930-as években a Szovjetunió főügyésze, a sztálini politikai tisztogatás egyik főszervezője, az ötvenes évek elején külügyminiszter volt. Mikor már lanyhult a hivatalos hazai szovjetimádat, az 1960-as évek derekától Transilvaniei lett az utca neve, később a gyanús körülmények között műtét közben elhunyt Leontin Sălăjan hadseregtábornok, hadügyminiszter nevét viselte. Csak a történelmi hitelesség kedvéért meg kell említenem, a Szatmár megyei születésű tábornok eredeti neve Szilágyi Ignác volt! Természetesen mindezt csak jóval később tudtam meg.

A városháza ifjú gyermekéveimben kívül és belül is Jozsif Visszarionovics Sztálin (becsületes grúz neve szerint: Joszeb Dzsugasvili) generalisszimuszna, a Szovjetunió első emberé-

A városháza homlokzatán ott díszelgett Sztálin nagyméretű portréja

nek hódolt az 1953-ban bekövetkezett haláláig. Kívül – mint mellékelt képünkön is látható – a városháza oromzatának tengelyében egy nagyméretű képét helyezték el, míg a lépcsőháznak a folyosó felőli homlokzatára egy hasonlóan nagy Sztálin-képet aggattak. Ennek nyomát, egy hatalmas kampó helyét, amire a képet felgották, 2003 őszén lelték meg, az ekkor feltárt falkép restaurálása során. Ez utóbbit, mint „burzsuj csökevény”, 1945 tavaszán Ványai Károly polgármester utasítására festették le, megmentve ezzel az utókor számára.

A béke első évében komoly felújítási munkálatokat végeztek az épületen, helyreállították a jelentős háborús károkat. Nagyvárad ostromakor, 1944. október 12-én ugyanis a városháza utolsó szintje, a díszteremmel együtt, kiégett, tetőzete megsemmisült. Ezt az okozta, hogy a városházától néhány száz méterre, az olasz parton megjelent egy szovjet gépesített hadtestet néhány nehézharcokocsija, s ezek gránátokkal lőtték a városházát. A belővések nyomán kigyulladt az épület.

Az ötvenes években a városháza épületében a városi néptanács és egyéb intézmények kaptak helyet. Természetesen ebben az időben nem léptem be ide, de mit is keresett volna itt egy hét-tíz éves gyermek. Honnan gondolhattam volna, hogy 1990 után újságíróként hetente többször is megfordulok majd itt...

A Visinszkij utca másik sarkán egy XIX. századból megmaradt emeletes banképület volt, földszintjén üzlethe-

lyiségekkel. Ezekből csak a sarki gyógyszertárra emlékszem, ahol többször is voltam szüleimmel. Hogy mikor költözött a patika az épület Visinszkij utcára néző sarkára, nem tudom. Előzőleg, a századfordulón még az épület tengelyében volt, s akkor Arany Kereszt néven volt ismert. Gyermekkoromban, mint a város többi gyógyszertárát, ezt is államosították, s a neve helyett egy számot kapott. Mára már hiába keresnénk ezen a helyen, mivel a privatizált épület tulajdonosai egy banknak adták át a sarki helyiséget...

Hogy milyen üzletek voltak ebben a házban a gyógyszertáron kívül az ötvenes években, erre nem emlékszem.

Arra ellenben igen, hogy a vele szomszédos Pavel utca sarki díszes emeletes épületben a tartományi könyvtár volt. Majd később, gimnazista koromban látogattam rendszeresen. Megcsodálhattam az impozáns márványborítású lépcsőházát, a díszes olvasótermet és az egyéb helyiségeit is, ahol megfordulhattam. Mindenki mélyen hallgatott arról, hogy

*A tartományi könyvtár
olvasóterme*

eredetileg a görög katolikus püspök palotája volt, melyet egyszerűen elvettek tőle, miután 1948-ban az unitus egyházat erőszakosan beolvasztották az ortodox egyházba.

A Pavel utca másik sarkán a város legjelentősebb profán klasszicista épülete húzódott. Ez a Kováts-féle ház, melyet az ötvenes években nem volt ildomos néven nevezni. Ugyanez volt érvényes a város többi palotájára, bérházára is, melyek nevüket építetőkükről, esetleg első tulajdonosukról kapták. Az *Internacionáléban* szereplő egyik verssort – „A múltat végképp eltörölni” – még a köztudatban megőrzött háznevek esetében is keményen alkalmazták.

A Kováts-féle háznak a földszintjén is üzletek sorjáltak. A legnagyobb helyiségben – ahol a Monarchia idején a Csarnok kávéház volt – később a csirkéket nevelő Avicola vállalat üzlete kapott helyet. Volt is benne bontott csirke, grilleztek is az üzletben. A hetvenes évek első felében is volt benne áru, később már kongott az ürességtől. Hogy az ötvenes évek elején is az Avicola üzlete lett volna itt, arra nem emlékszem. A tér déli házsorában levő üzletekbe nem voltam bejáratos.

Gyermekvárosi kitérő

Az egykori Rhédey kertbe már akkor is az Avram Iancu utca vezetett, a Kert utca – ahogy a régi váradiak emlegették. Maga az utca nem érdemelne különösebb említést, bár itt volt a tűzoltóság, amelynek kerítésén

keresztül, amikor csak arra jártam, mindig megcsodáltam a pirosra festett járműveket. Az ötvenes évek elején még járt ebben az utcában a temetőig vezető villamosjárat. Egy másik is az utca elején, amely letért a Cuza Voda utcába sörgyári végcéljal. A kisgyermekeket nem ezek a villamosok izgatták, hanem az, amelyik a közeli Gyermekvárosban közlekedett. Hogy mitől volt ez a gyermekek városa, mikor ebben sem volt több hinta és egyéb játék, mint más parkokban? Talán azért ragasztották rá a nevet, mert itt tartották a gyermeknap rendezvényeket. Később meg is változtatták a park nevét Bălcescúra. Szobrot is kapott 1970-ben a park bejáratánál az 1848-as politikus.

De térjünk vissza a gyermekvárosi kis villamosra. Külsőre olyan volt, mint a városban közlekedő korszerűsített Siemens társai, de méretében jóval kisebb. Kicsik voltak benne a székek, az ablakok, egyedül a felnőtt villamosvezető széke s műszerei egyeztek meg a „nagy” villamosokéval. Keskeny nyomtávú volt a sín pár is. Ez a kis villamos egy jegyért a park körül forgott néhány kört. Engem különösen nem vonzott a kis jármű, talán egyszer ültem benne. Jobban szerettem a nagy társait, amelyek hosszabb távon bejárták az egész várost, miközben lehetett nézelődni. Valószínűleg nem lehetett kifizetődő vállalkozás a kis villamos, mert egy idő után csöndben felszámolták, mielőtt az én generációm kinőtt volna belőle...

A Fekete Sas palota főhomlokzata

Malinovszkij terének keleti frontja

A tér keleti frontján a Vasile Alecsandri (az egykori Zöldfa) utca sarkán impozáns szecessziós épület áll, a Moskovits-palota. Az épület földszintjét teljes egészében egy hatalmas zöldségüzlet foglalta el. Ha beléptél, azonnal megcsapott a zöldségek, gyümölcsök illata. Az ötvenes években még árubőség volt, ennek ellenére anyám a szokások rabjaként inkább a nagypiacon vásárolt zöldséget és gyümölcsöt. Mint mondta: „Ott frissebbek és olcsóbbak.” Így lett volna? Ki tudná ma már megmondani.

Külön pultoknál árulták a zöldségüzletben a különféle termékeket, melyek nem nagyon nyerték el a gyermeki érdeklődésemet. Annál inkább a terem közepén levő egyik masszív tartópillér körül kialakított medencében úszkáló nagy halak látványa. Közülük választhatta ki a vásárló a számára szimpatikusabb halat, hogy aztán odahaza fejbe kólinsa, majd következhetett a pucolás nem egyszerű művelete.

A tér ezen oldalán megfordultam még a Fekete Sas palota melletti gyógyszerárban is. Már 1855-ben is említették ezen a helyen az Arany Sas patikát, melynek tulajdonosa a századforduló környékén Molnár Lajos okleveles gyógyszerész volt. Már az édesapja is ebben a patikában keverte a porokat, és készítette a pirulákat. Mert akkor még a gyógyszerész nem csak elárusító volt, tudott gyógyszert is készíteni recept alapján! Az ötvenes

években is gyógyszertár volt itt, de már nem az Arany Sas, hanem számmal ellátott állami patika. A rendszerváltás után ezt is privatizálták, de az új tulajdonos már más nevet választott patikájának. Vélhetően nem is hallott az Arany Sasról...

De hagyjuk a patikát, inkább szenteljünk figyelmet a vele szomszédos szecessziós stílusú Fekete Sas palotának, amely 1908 végére épült fel Komor Marcell és Jakab Dezső terve alapján. Hogy ezt már tudhattam volna gyermekként is? Nem valószínű, de ettől még szívesen jártam a passzázsában, s nézegettem a kirakatokat, kiváltképp a központi kupola

*Így nézett ki a Sas palota
passzázsa*

alatti fekete sas madarat az üvegfé-
pen. Akkor még le lehetett olvasni –
ma ismét – az egyik üvegszemen,
hogy Neumann K. üvegfestészetében
készült 1909-ben.

Hogy milyen üzletek nyíltak a pasz-
százsból? Csak kettőre emlékezem. Az
egyikbe a térről vezető passzázs sza-
kaszból, illetve a Kossuth utcából is
be lehetett jutni. Ebben a díszes, több
helyiségből álló üzletben készruhákat
és egyéb ruhaneműket, talán még
kalapot is lehetett kapni. Ekkor még
nem tudtam, eredetileg vendéglőnek
szánták, és a passzázs felőli széles lép-
csős bejárati helyiségben valaha téli-
kert volt.

A másik üzlet a kupola melletti bizo-
mányi áruház volt, amelyet a román
neve alapján leginkább „konszigná-
ció”-ként emlegettünk. Ebben az
üzletben sokáig el lehetett nézelődni,
talán csak egy dologgal nem voltam
kibékülve: úgy emlékszem, nem vol-
tak benne játékok...

Ekkor már hiába kerestük volna a
főterre néző díszes kávéházat, gyer-
mekkoromban egy nagyméretű, de
jellegtelen élelmiszerüzlet volt helyet-
te. Erre kevésbé emlékszem, inkább a
később itt létesített önkiszolgáló
üzletre, melyben egy galériaszzerű
részben édességet és felvágottat árul-
tak. Már ameddig lehetett hentesárut
kapni...

Külön érdekességet jelentett számom-
ra az emeleten levő egykori vigadó,
amelynek az ötvenes években talán
csak a nagytermét használták. Mozi

működött benne, a város legnagyobb és legszebb filmszínháza, Puskin néven. Egészen kisgyermek voltam még, amikor előadásokat is tarthattak ugyanitt. Egy balettre emlékszem mindössze, talán a neve miatt: *Vörös pipacs*. Csak most néztem utána, s tudtam meg, egy Glier nevű szovjet komponista írta a zenéjét a szocialista realizmus jegyében. Többi emlékem inkább az itt látott filmekhez kötődik.

Az ideiglenes fahíd. Háttérben a kiégett városháza

Az 1957-ben épített vasbeton híd

A központi kupolából a Vasile Alecsandri utca felé vezető passzázból nyílt a gyermeki világ másik csodája: a bábszínház. Ide is sokszor elvittek, nagyon élveztem az előadásokat. Amikor nagyobb lettem, már derogált számomra a bábszínház, talán azért is, mert akkor még csak gyermekdarabokat játszottak benne. Abban a helyiségben, ahol hajdanán, még a Nagy Háború előtt a Kondorfé kabaré működött...

Át a Kőrösön a színház felé

Emlékeim szerint már egy vasbeton hídon lehetett átjutni Újváros főteréről a színház előtti Sztálin tére. A változatosság kedvéért ekkor így nevezték a Bémer teret. Ez a híd is új volt még ebben az időben, hiszen 1954-ben építették. Az ezen a helyen levő előregedett, több mint fél évszázados vashidat 1944-ben a visszavonuló német csapatok felrobbantották. Tíz évig egy ideiglenesnek szánt fahídon zajlott a közlekedés. Én is járhattam rajta, de nagyon kicsi lehettem, mert nem emlékszem rá. Csak egy fényképem maradt róla.

A szovjet generalisszimuszról elnevezett térről már megemlékeztem egy előző részben, így véget ér képzeletbeli csatangolásom gyermekkorom városában.